

УДК 371.314.6+371.51

Шиян Т.В., Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

Шиян Тетяна Володимирівна – аспірант кафедри педагогіки МДУ ім. В.О. Сухомлинського. Коло наукових інтересів: проблема морального виховання старшокласників і студентів, сучасні методи і технології викладання іноземних мов в університеті.

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТЬ У ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкривається сутність проектної діяльності старшокласників як ефективного засобу формування відповідального ставлення старшокласників до навчання на факультативах.

In the article the main idea of the high-school students' project work activity as an effective means of forming their responsible attitude towards learning at the optional courses is revealed.

Факультативні заняття, як невід'ємна частина навчально-виховного процесу в середній школі, є ефективною формою удосконалення загальноосвітньої підготовки старшокласників і забезпечують поглиблене оволодіння знаннями та практичними вміннями у відповідності до інтересів та уподобань учнів.

Факультативні заняття для старшокласників – це невеликі за обсягом спеціальні курси, що знайомлять учнів із деякими сферами сучасного знання й мають свої особливості. По-перше, факультативний курс являє собою систему декількох тем, які пов'язані між собою та співвідносяться з основними предметами інваріантної частини шкільної освіти. Для здійснення такого зв'язку необхідно систематизувати матеріал (факультативна тема має вивчатися після матеріалу основного курсу); створювати умови для самостійного застосування учнями отриманих знань, здійснювати їх перенос у нові умови діяльності, комбінувати відомі способи діяльності. По-друге, існує взаємозв'язок факультативів з іншими формами позакласної та позашкільної роботи,

тобто факультативні заняття доповнюють гурткову, клубну роботу новим змістом, новими методами й формами його розкриття.

Метою факультативних курсів у старших класах є розширення інформованості учнів з навколишньої дійсності, задоволення широкого кола їх інтересів, підготовка до олімпіад, сприяння свідомому вибору старшокласниками подальшого шляху здобуття освіти.

Основне завдання середнього закладу освіти – розвиток особистості та її індивідуальності – вирішується на факультативах шляхом розширення й поглиблення знань учнів через узагальнення наявного життєвого досвіду й злиттям його з раніше придбаними знаннями, можливістю застосовувати ці знання у власній життєтворчості.

Звідси, факультативні заняття у середній школі необхідно організувати з урахуванням особистісних та індивідуальних особливостей, можливостей і потреб учнів, програмуючи не лише навчально-виховний матеріал, а й діяльність учнів. Розуміння діяльності суб'єкта як засобу досягнення мети формування певних

якостей та властивостей його особистості [9; 11 та інші] дає нам підстави стверджувати, що відповідальне ставлення до факультативних занять може сформуватися лише як результат власної діяльності старшокласників.

Діяльність старшокласників на факультативних заняттях характеризується активністю та інтенсивністю, адже учні обирають факультатив відповідно до своїх інтересів, життєвих планів, особистісних міркувань. Інтерес учнів до факультативного курсу, у свою чергу, спонукає вчителя добирати найбільш актуальні теми та оптимальні види діяльності, які сприяють розвитку мислення, пам'яті, уявлення, індивідуальних здібностей.

Урок, що залишається основною формою передачі знань й контролю їхнього засвоєння, не вповні задовольняє запити підростаючого покоління, не відповідає загальному технічному рівню сучасних старшокласників. Саме тому факультативні заняття необхідно організувати на принципово інших засадах, а саме: орієнтація на різноспрямованість змісту, застосування інтерактивних методів, що сприяє активності учнів, їх самостійності, розвитку пізнавальної мотивації.

Основою формування відповідального ставлення старшокласників до навчання на факультативних заняттях ми вважаємо таке освітнє середовище, у якому старшокласники є активними суб'єктами, які мають реальні можливості інтелектуальної ініціативи, рівні з вчителем права щодо активності, автономію, що забезпечує їх перехід з позиції реципієнта в позицію діяча. Автономія у навчанні виявляється у здібності думати та діяти незалежно від чужої волі, обставин, самостійно здійснювати вибір й приймати рішення, ставити навчальну мету та виробляти стратегії її досягнення.

Саме тому головною стратегією у формуванні відповідального ставлення старшокласників до факультативних занять ми вважаємо відмову від авторитарних методів, стимулювання саморозвитку, орієнтацію на інтелектуально-пізнавальні інтереси учнів, що робить навчання не тільки обов'язком, а й потребою.

У результаті аналізу різноманітних форм і методів організації освітньо-виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі ми дійшли висновку про те, що проектна діяльність є ефективним засобом формування відповідального ставлення старшокласників до факультативних занять. Проектна діяльність найбільш повно реалізує основні вимоги щодо гуманістичного підходу у формуванні відповідального ставлення, а саме: повага до особистості учня, його гідності, прийняття його цілей, запитів, інтересів, потреб, створення умов для його саморозвитку, само-визначення,

самореалізації. Проектна діяльність також інтегрує в собі основні вимоги, що висувуються до змісту навчального матеріалу, організації пізнавальної діяльності, характеру взаємодії учнів та вчителів з огляду на формування відповідального ставлення старшокласників до факультативних занять.

Аналіз літератури з проблем проектної діяльності (В. Гаспарський, Я. Дитрих та інші) вказує на її комплексний міждисциплінарний характер [4; 8 та інші]. Проектна діяльність включає в себе одночасно і задум, і планування, і процес створення проекту, проектування.

Аналіз генезу проектної діяльності у працях зазначених дослідників свідчить, що проектування завжди супроводжувало свідому діяльність людини й спершу мало переважно технічну спрямованість, пов'язану із розробкою в словесній або графічній формі (описання, малюнок, креслюнок, макет, тощо) різних матеріальних об'єктів.

Бурхливий технологічний розвиток, масове виробництво, націлені на задоволення потреб споживача, обумовили виокремлення проектування у середині ХХ сторіччя в особливу сферу соціальної діяльності, яка керує виробництвом. Це спричинило перехід до соціотехнічного проектування, яке, окрім технологічних та економічних факторів, враховує також фактори соціальні та психологічні.

Соціальне, гуманітарне проектування спрямоване на "об'єкти, наповнені людьми" (організації, програми, системи та інше), охоплює майже всі сфери діяльності людини – матеріальне виробництво, науку, мистецтво, систему соціальних взаємовідношень, відрізняється динамізмом у порівнянні з проектуванням технічних об'єктів і є основою гармонійної взаємодії людини з природою, суспільством та технологічною середою [5 та інші].

У рамках сучасного цілісного підходу проектна діяльність розглядається не з різних позицій у залежності від видів об'єктів проектування (що характерно для традиційного підходу, який вивчає процеси проектування конкретних об'єктів у конкретній сфері), а з позицій спільності таких об'єктів, що відображається у наступних визначеннях проектної діяльності:

- діяльність із здійснення змін в оточуючому середовищі [7];
- процес створення задуму, описання об'єкта, який ще не існує [3];
- розгорнуте у часі вирішення проблеми, спрямоване на розробку концептуальної моделі із створення чогось у майбутньому, що має новизну, соціальну значущість, прогресивність [5].

Вивчення педагогічної літератури з проблем проектної діяльності (Н.В. Матяш, Т.Ю. Подобедова, Д. Фрид-Бут та інші) [12; 14; 17 та

інші] свідчить про її актуальність для вітчизняного та зарубіжного психолого-педагогічного знання. У педагогічній літературі проектна діяльність розглядається в двох аспектах: як педагогічне проектування та проектна діяльність учнів.

Педагогічне проектування – це діяльність, спрямована на розробку освітніх проектів, які передбачають оформлені комплекси інноваційних ідей в освіті, у соціально-педагогічному руху, в освітніх системах та інститутах, у педагогічних технологіях (В. Беспалько, Т. Подобєдова та інші) [2; 14 та інші].

Проектна діяльність учнів реалізується в системі загальної освіти (К. Бабій, В. Гузеєв, І. Чечель, Д. Фрід-Бут та інші) [1; 6; 15; 17].

У контексті нашого дослідження ми зосереджуємося на проектній діяльності учнів, яка характеризується деякими рисами професійної проектної діяльності, але й має якісні особливості. У працях сучасних дослідників проектна діяльність учнів аналізується з різних позицій: педагогічних закономірностей [6; 15 та інші], психологічних особливостей [12], методичного забезпечення [17; 18]. Проектна діяльність учнів розглядається як:

- форма навчально-пізнавальної активності учнів, що полягає у мотиваційному досягненні свідомо поставленої мети із створення навчального проекту, забезпечує єдність різних боків навчального процесу і є засобом розвитку особистості суб'єкта навчання [12];
- специфічна теоретико-практична діяльність учнів, яка реалізується в роботі над проектом у відповідності до алгоритму проектування: від ідеї до її втілення у реальність [15];
- творча діяльність учнів, спрямована на створення суб'єктивно (іноді об'єктивно) нового продукту, в процесі якої відбувається розвиток продуктивного уявлення, творчого мислення, рефлексії, формування творчих здібностей [5].

Теоретичне обґрунтування розвивального потенціалу проектної діяльності старшокласників передбачає визначення сутності цієї діяльності й виокремлення суттєвих ознак, які сприяють формуванню особистості учнів, їх відповідального ставлення до навчання на факультативних заняттях.

Розгляд проектної діяльності як ефективного засобу формування відповідального ставлення старшокласників до факультативних занять передбачає, як вже було зазначено, виокремлення її суттєвих ознак, які забезпечують розвиток означених компонентів відповідального ставлення до навчання: мотиваційного,

змістовного та практично-діяльнісного [16, с. 135]. Аналіз педагогічної літератури (Н. Матяш, І. Чечель, Р. Райб, Д. Фрід-Бут та інші) дозволив визначити найбільш суттєві з них: соціальний, творчий, інтерактивний характер проектної діяльності, а також самостійність учнів на всіх етапах здійснення проекту [13; 15; 17; 18 та інші].

Творчий характер проектної діяльності розглядається дослідниками [1; 17] у зв'язку із її спрямованістю на вирішення проблеми, яка не має однозначного рішення. Це вимагає складного інтуїтивно-логічного пошуку оптимального вирішення проблеми проекту, застосування оригінальних способів вирішення теоретичних та практичних завдань.

Суттєвою ознакою проектної діяльності з огляду на її розвивальний ефект у формуванні відповідального ставлення до навчання є *самостійність* учнів на всіх етапах здійснення проекту. У педагогічній літературі самостійність розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: самостійність як характеристика діяльності учнів, що означає досягнення мети без сторонньої допомоги [13], і самостійність як якість особистості, що проявляється у здібності учнів самим організувати свою пізнавальну діяльність й здійснювати її для вирішення нової пізнавальної проблеми [10].

У проектній діяльності учень самостійно здійснює пошук та аналіз проблемної ситуації, визначає мету та завдання проекту, необхідні джерела інформації, засоби і матеріали, що забезпечує розвиток самостійності як якості особистості. Участь у проектній діяльності надає учням досвід оволодіння знаннями й способами діяльності без безпосередньої допомоги, що дозволяє і надалі самостійно планувати та здійснювати свої життєві проекти, у тому числі в професійній діяльності.

Проектна діяльність учнів має *інтерактивний* характер, оскільки передбачає співробітництво учасників проекту з оточуючим середовищем на певних етапах проектування. Пошук оптимального рішення особистісно й соціально значущої проблеми стимулює взаємодію учнів з учителями, батьками, більш обізнаними однолітками, спеціалістами з різних галузей знань.

Соціальний характер проектної діяльності обумовлений взаємодією учнів з оточуючою соціальною середою в процесі створення проекту й забезпечує встановлення важливого зв'язку школи й соціальних інститутів (родина, виробництво та інше). Саме завдяки соціальному характеру проектна діяльність має переваги серед інших форм пізнавальної діяльності, оскільки спирається на життєвий досвід учнів (набутий не лише в результаті спеціально організованого навчання, а й в процесі

позашкільної життєдіяльності), сприяє активній участі дітей у соціальному житті.

Організація проектної діяльності старшокласників під час факультативних занять дозволяє вирішити ряд задач, які не досить успішно вирішуються на шкільних заняттях в урочний час. Мається на увазі, зокрема, проблеми єдності освіти та виховання, теорії та практики у навчально-виховному процесі. Ідеологія проектного навчання передбачає значне використання дос-лідницьких та проблемних методів, застосування отриманих знань у роботі над проектом у спільній чи індивідуальній діяльності, розвиток не лише самостійного творчого мислення, а й культури спілкування, вміння виконувати різні соціальні ролі в спільній (груповій, колективній) діяльності.

Старшокласники з великим задоволенням виконують саме ту діяльність, яка обрана ними самими. Проектна діяльність сприяє перетворенню процесу навчання на процес самоосвіти, дозволяє кожному побачити себе як компетентну та здібну особистість, є дієвим елементом в організації самостійної роботи. Обираючи тему проекту та виконуючи його, старшокласники мають можливість задовольнити потребу у виявленні власних можливостей, продемонструвати свою ініціативу, здібності, знання та вміння, перевіряють себе у реальній справі, виявляють цілеспрямованість та наполегливість.

Специфіка факультативних занять, що, як правило, відвідуються учнями з високим рівнем навчальних досягнень, розвинутою внутрішньою мотивацією, вимагає їх побудову на вирішенні задач соціального та професійно орієнтованого характеру. Ці задачі мають моделювати реальні

ситуації, у яких опиняється спеціаліст у процесі професійної діяльності. Таким чином, вони передбачають вивчення сфери можливого подальшого професійного розвитку (у вищому навчальному закладі, у професійній школі, на підприємстві та інше), виявлення й аналіз соціально-професійних проблемних ситуацій, знаходження засобів вирішення даних проблемних ситуацій. Проектна діяльність містить вирішення старшокласниками задач такого типу, виконуючи функцію їх професійної орієнтації.

Запорукою ефективності проектної діяльності у формуванні відповідального ставлення до занять на факультативах є створення сприятливих, психологічно комфортних умов взаємодії, співробітництва, співпраці. Сприятливою умовою є, зокрема, взаємне емоційне тяжіння учасників педагогічного процесу, що створює бажання співпрацювати, атмосферу підвищеної загальної активності.

Характер проектної діяльності на факультативах вимагає такого стилю спілкування її учасників, за якого керування не зводиться до директив, нав'язування власних суджень або готових рішень. Діяльність має бути спрямована на те, щоб збуджувати старшокласників до самостійного пізнання, формування критичного мислення.

Для того, щоб формування відповідального ставлення старшокласників у проектній діяльності відбувалося планомірно та ефективно необхідно надавати їм певну свободу в самоорганізації навчання, заохочувати самостійне вирішення навчальних проблем, надавати дозовану навчальну допомогу, об'єм та характер якої визначає сам старшокласник,

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій К.Н. Нетрадиційний урок за проектною технологією // Управління школою. – 2007. – № 1. – С. 22-25.
2. Беспалько В.П. Основы педагогических систем. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1977. – 304 с.
3. Быков В.П. Методика проектирования объектов новой техники. – М.: Высшая школа, 1990. – 166 с.
4. Гаспарский В. Праксеологический анализ проектно-конструкторских разработок / Пер. с пол. – М.: Мир, 1978. – 172 с.
5. Гребенникова О.А. Проектная деятельность как средство развития познавательных интересов старшекласников: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Великий Новгород, 2005. – 181 с.
6. Гузев В.В. “Метод проектов” как частный случай интегративной технологии обучения // Директор школы. – 1995. – № 6.
7. Джонс Дж. Методы проектирования / Пер. с англ. – М.: Мир, 1986. – 326 с.
8. Дитрих Я. Проектирование и конструирование: системный подход / Пер. с пол. – М.: Мир, 1981. – 454 с.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
10. Лернер И.Я. Дидактическая система методов обучения. – М.: Знание, 1976. – 64 с.
11. Маквардт К.Г. Развивающая система подготовки специалистов // В помощь слушателям факультета новых методов и средств обучения. Выпуск IV. – М.: Знание, 1981. – С. 3-37.
12. Матяш Н.В. Психология проектной деятельности школьников: Автореф. дисс. ... доктора псих. наук, 19.00.07 – педагогическая психология. – М., 2000. – 52 с.

13. Орлов В.И. Активность и самостоятельность учащихся // Педагогика. – 1998. – № 3. – С. 44-48.
14. Подобєдова Т.Ю. Підготовка майбутніх вчителів гуманітарного профілю до педагогічного проектування: Автореф. дис. ... канд. пед наук: 13.00.04. – Луганськ, 2005. – 21 с.
15. Чечель И.Д. Метод проектов: субъективная и объективная оценка результатов // Директор школы. – 1998.– № 4. – С. 3-10.
16. Шиян Т.В. Формування відповідального ставлення студентської молоді до навчання як психолого-педагогічна проблема // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Т. 56. Вип. 43. Педагогічні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 132-136.
17. Fried-Booth D.L. Project Work. Oxford University Press, 1986. – 90 p.
18. Ribe R., Vidal N. Project work. Step by step. Heinemann, 1993. – 96 p.